
ФІЛОСОФІЯ

Машиалер А. А.

ОСВІТНІЙ ПРОСТІР У ВИКЛИКАХ «ОНАУКОВЛЕНОГО» СОЦІУМУ: КОНТЕКСТ «ІНФОРМАЦІОНАЛІЗМУ»

У статті розглянуто проблему «освітнього простору» в контексті викликів інформаційного суспільства. Просторовість є наслідком глобалізації, яка формує єдиний світ з тотальною логікою проникнення у всі аспекти життя, що обумовлює актуалізацію інноваційних методів в освіті.

Ключові слова: освітній простір, інформаційне суспільство, віртуалізація, глобалізація, інновація.

Важливим аспектом вирішення завдання формування і розвитку освіти є наявність «медійного простору», або «медійної епохи». Просторова орієнтація людини є її іманентною визначальною рисою, котра постає типом такої самоцентрації, яка охоплює всі показники відчуттів і належні їм імпульси прагнень та відносить їх до одного субстанційно впорядкованого світу. Вміння людини наповнювати простір смыслом та відсутність у неї «порожніх» форм простору і часу є тією властивістю, яка дає їй змогу вживатися в конкретну актуальну дійсність. Філософсько-антропологічні поняття стають невід'ємними від соціального простору людини. У свою чергу ситуація обумовлює актуалізацію освітнього простору, який наповнюється новими смислами, породженими техногенною цивілізацією.

Питання сутності та змісту освітнього простору в контексті динаміки розвитку інформаційного світу, його досягнень і впливу на освітній процес досліджуються в працях В. Андрушенка, В. Кременя, М. Култаєвої, В. Беха, Л. Горбунової, С. Пролеєва, В. Шамрай та ін. Методологічною основою розробок концепції «освітнього простору» стали праці М. Кастельса, В. Іноземцева, У. Бека, Е. Гідденса та ін.

Дослідження і публікації останнього часу стосуються у більшості випадків загальної картини освітнього простору, його значення для розвитку нових навчальних стратегій і планів. При цьому недостатня увага приділяється проблемі взаємозв'язку освітнього та інформаційного простору, що породжує нову сферу соціокультурного життя, в умовах якого освіта набуває нових ознак і характеристик.

Метою цієї статті є визначення смислових характеристик освітнього простору в контексті реалій інформаційної епохи, в контексті якої поширення інформації стає важливим фактором формування «суспільства знань», в якому основне місце належить інтелекту, творчості, знанню.

Поняття простору сьогодні не зосереджується на окремій людині, усуває на другий план філософію «чуттєвості», в якій здобуває обмеженість уявлення про те, що «простір і час суть лише порядок, тільки можливість розташування і послідовності речей, а поза і незалежно від них немає простору і часу» [14, 59]. Натомість виникає глобальний погляд на простір, в якому майбутнє постає як можливість позбавити людину її одиничної, індивідуалізованої чуттєвості, створивши умови, за яких «творчий процес пізнання буде колективно і корпоративно розширений до масштабів всього людського суспільства приблизно так само, як раніше завдяки різним засобам комунікації були розширені назовні наші відчуття і нерви» [11, 5].

З середини ХХ ст. все більш важливим аспектом сприйняття дійсності є соціальний простір. З урахуванням цього аспекту проблема просторовості є не тільки питанням топологічних орієнтацій людини в тих можливостях, які їй пропонує глобалізований світ. Є. Г. Михайлева називає «просторовий виклик» одним із цивілізаційних викликів сучасності, який полягає у тому, що «сучасний простір, в якому соціальні суб'єкти здійснюють свою життєдіяльність, значно розширився» [12, 24]. Йдеться не тільки про географічне розширення, а й про віртуальне. Ці два напрями розширення соціального простору спричиняють значні реформації в освіті, яка змушена існувати за умов динамічних процесів у соціальному просторі, які відбуваються на світовому рівні. Слід зазначити, що виникнення «інформаційного суспільства» співпало з процесом глобалізації, який «відобразив основні виклики світу, що стрімко змінюється: надшвидкий розвиток електронної комерції, скоординованість фінансових ринків, розвиток наднаціональних організацій, трансфер смаків» [9]. Загалом проблематика «інформаційного суспільства» перебуває у тісному взаємозв'язку з концептуальним полем глобалістики.

Водночас глобалізація породжує і основні суперечності сучасного світу: узгодження глобалізації світу та автентичності конкретної спільноти, а також узгодження технологізму віртуального простору з присутністю в ньому окремих етнічних та культурних груп, які претендують на збереження «інтимності». М. Кастельс висловлює думку про те, що «мережеві структури» є водночас засобом і наслідком глобалізації суспільства, адже «нова самотність, спрямована в майбутнє, виникає не з колишньої самотності громадянського суспільства, якою характеризувався індустріальна епоха, а з розвитку сьогоденної самотності» [7, 330]. Проте глобалізація не стільки формує єдиний світ, скільки приховує фрагментацію цивілізації. Негативним наслідком глобалізації стає «тоталітарне проникнення логіки глобальних фінансових ринків у всі аспекти життя» [1, 39].

Все вищевказане проблематизує дві освітні проблеми: «міграцію» і «віртуалізацію». Потужність міграційних процесів може мати наслідки, схожі на наслідки змін у структурі суспільства в добу Модерну, оскільки відбувається руйнування суспільних станів. Індивід у ту епоху отримав нові можливості, новий рівень свободи і нове розуміння суспільства як такого, зокрема проблему соціальної нерівності. Одним із найбільш потужних і значимих результатів модерних трансформацій стало Просвітництво, яке звеличило розум людини і надало небувалого значення загальній освіті, яка вважалася запорукою створення суспільства рівних можливостей. Можна провести пряму аналогію між вищеописаними соціальними процесами Модерну і сучасними міграційними тенденціями. Так само, як людина здобувала свободу руху між різними соціальними стратами за допомогою власних досягнень, вона здобуває просторову свободу руху, яка є «реальним засобом покращення свого рівня або якості освіти в світовому масштабі» [12, 24]. Ця теза виправдана і тим, що сучасності властиве стимулювання міграційних процесів, мета яких – підвищувати інтелектуальний потенціал певної спільноти або суспільства в цілому.

Міграція іноді розглядається не як фактор актуальності просторового виклику, а як чинник його подолання. Проте варто зауважити, що коли йдеться про міграцію, визначальним фактором її можливості стає не «розмивання» просторових меж, які дають індивіду можливість зміни простору власної життєдіяльності, а саме спроба встановити такі межі. Стимулюється міграція, спрямована на підвищення інтелектуального потенціалу суспільства. Освіта в такій міграції займає місце асиміляційної платформи, в якій здійснюється

закріплення індивіда за певним новим простором. І якщо ця платформа індивідом не пройдена, то соціальний простір, в який цей індивід потрапив, «стоїть перед небезпекою «внутрішнього вибуху», як наслідку зменшення долі основних ресурсів і статусів, що є атрибутами його «корінних представників» [12, 26].

Трансформація просторовості звільняє інформаційні потоки від топологічних і темпоральних обмежень, а «зникнення відстаней приводить до того, що «просторова матриця світу», по-перше, більше не має білих плям. А, по-друге, відкриває можливість орієнтації кожній людині, незалежно від того, в якій точці глобусу він (або вона) перебуває» [2, 43]. Отже, поширення інформації та інформаційних технологій стають важливим ознаками «суспільства знань», «суспільства інтелекту», яке об'єднує людей у «мережі», а не спільноті.

Такі мережі схожі на «теорії угруповань» (описані Х. Л. Борхесом): «Угруповання не застигають в нерухомості, вони циркулюють на кшталт мінливого, животворного соку; ми самі, прагнучи підтримувати нейтральну рівновагу, сьогодні ввечері належимо до братства тих, хто піднімається в ліфті, а декілька хвилин по тому – до братства тих, хто спускається в метро або, з приступом клаустрофобії, зупиняється між ательє капелюхів та навчальних посібників» [3, 62]. Така мережа реалізується як віртуальна, оскільки постійна комунікація в інфосфері відбувається ситуативно і найчастіше завершується із завершенням інформаційного приводу для подібної комунікації.

Вияснення сутності знанневого аспекту інформаційного простору вимагає розгляду проблеми віртуальності, атрибуту епохи «пост-» – постіндустріального суспільства. У цьому контексті зазначимо, що ідея віртуальності має традицію дослідження у філософії східній античній, середньовічній в очевидному або в прихованому вигляді, наприклад, у схоластиці [5, 292]. Але почала активно використовуватися ідея віртуальності в науці і філософії протягом останніх двох десятиліть [4]. Також вона реалізувалася в інших сферах людської діяльності. Це було обумовлено тим, що в другій половині ХХ ст. ідея віртуальності виникла майже одночасно в кількох сферах науки і техніки (незалежно одна і від одної): у квантовій фізиці, у літакобудуванні, в ергономії, в психології тощо. Але насамперед цей термін пов'язується з комп'ютерною технікою. Дійсно, з появою комп'ютерної техніки з'явилося поняття «віртуального об'єкта» (наприклад, «віртуальна машина», «віртуальна пам'ять»). Термін «віртуальна реальність» почав використовуватися для означення

особливих комп'ютерів, які дають інтерактивне стереоскопічне зображення. У результаті широкої рекламної кампанії, спрямованої на просування віртуальних комп'ютерів на ринок, термін «віртуальна реальність» став у масовій свідомості асоціюватися саме з комп'ютерами, породивши ідею «кіберкультури». Відповідно до одного із міфів кіберкультури, термін, словосполучення «віртуальна реальність» придумав на початку 80-х років Жарон Ланьє [13, 157]. Він, фактично, був фундатором першої фірми, яка випускала побутові комп'ютери, що утворювали комп'ютерну віртуальну реальність.

Просторовий критерій стає передовим в «інформаційному суспільстві» у зв'язку з тим, що світ віртуалізується – інформаційні мережі стають важливою частиною комунікаційних механізмів і, зрештою, життєдіяльності людини в цілому. І хоча інформаційні мережі існують давно (у вигляді телеграфу, телефону тощо), зміна просторово-часового світобачення сучасної людини відбувається тільки з появою єдиної глобальної мережі, яка стає не лише засобом доставки чи трансляції інформації, але й залучається до всіх соціальних сфер. Як констатує М. Кастельс, «якщо інформаційна технологія – це нинішній еквівалент електрики в епоху індустріалізації, то сучасний Інтернет можна було б віднести до енергетичної системи та електродвигуна, тому що він здатний поставляти «інформаційну енергію» для будь-яких сфер людської діяльності» [6, 8].

Таким чином, з інформаційної точки зору просторова визначеність світу змінюється із набуттям більш глобальних взаємозв'язків. Людина здобуває можливість, з одного боку, по-новому сприймати його цілісність і об'ємність, а, з іншого боку – його обсяг зменшується. «Відстані вже не видаються такими великими, як раніше, і в меншій мірі розділяють людей завдяки їх новій можливості спілкуватися. Та і поняття часу в інформаційному суспільстві дещо змінюється, точніше – змінюється його психологічне сприйняття – час наче стає більш динамічним» [10].

Разом з тим додання просторовості не є безумовним. Навіть використання (не кажучи вже про продукування) інтелектомістких і/або наукоємних інформаційних технологій можливе тільки в таких суспільствах, де вже наявний високий рівень знань, такий, який зазвичай може формуватися лише за умови наявності системи освіти високого рівня.

В умовах нового соціального Універсуму як суспільству знань проблема освіти постає із надшироких можливостей у ній інформаційних технологій. Вони обумовлюють нову модель освіти,

яка не обмежена просторовими, часовими та інституціональними межами. Нові форми освітніх практик не відповідають традиційній схемі навчання, відтепер когнітивні можливості масової інформації унеможливлюють завершений освітній процес. Тому постійний розвиток інформації вимагає безперервного навчання не тільки в межах освітніх інститутів, але соціальних інститутів в цілому.

Інформаційний світ зумовлює зміну пізнавальної ситуації в науці, яка починає здобувати надмірну предметну різноманітність, пов'язану з неосяжною кількістю інформаційних потоків та з тим, що знання набуває нової ваги в постіндустріальному суспільстві. Нові інформаційні і телекомунікаційні технології спричинили появу нових методів пізнання і спілкування, суттєво оновили дослідницький арсенал, спрямований на вивчення природи, культури, суспільства. Суттєво змінилися уявлення про способи здобування, збереження, трансформації і ретрансляції інформації, змінився взаємозв'язок вербальних, візуальних, аудіальних, кінестатичних способів кодування і репрезентації знань.

Прагматичний підхід до знань у сучасних технологічно розвинених регіонах світу склався в результаті формування масової настанови на утилізацію науки з боку держави і великих бізнес-корпорацій. «При активному інвестуванні держави складалася технологічна орієнтація науки, праця і технології стали об'єктом вивчення, корпоративний бізнес проявляв все більшу зацікавленість в прикладних професіях, в методах ефективності використаної праці і технологій» [8, 33-34]. Таким є результат розвитку і втілення в життя досягнень інформаційного суспільства, простір якого продуктивно впливає на розширення освітнього простору.

Філософське осягнення науки і техніки на цьому етапі набуває окремого статусу, пов'язаного з переоцінкою їх місця у системі аксіологічних координат соціуму. «Інформаційне суспільство» постає як «онауковлене» (Ю. Габермас), тобто наука в ньому визначається засадничим чинником економічних та політичних процесів. Адже і наука, і техніка відіграють регулятивну роль життєдіяльності соціуму, отже, мають і політичне значення, тому вимагають як окремого філософського розгляду, так і контекстуального – в усіх галузях знання, а особливо у філософії освіти, а також під час досліджень новітніх стратегій педагогічного мислення, створенні в межах освітнього поля таких засновків міркувань про сутність, зміст і мету освіти, які уможливлюють реалізацію її інноваційності, зокрема впровадження і застосування у суспільствах з визначеним (високим або низьким) рівнем використання інформаційних технологій. Вони, у

свою чергу, визначають залучення особистості до світу артефактів (які вона використовує) та умови існування в цьому світі.

Освіта, що існує в «онауковленому» суспільстві, в якому технології та інформація є формою інноваційності, має лише опосередкований зв'язок з наукою. Існуючи в реаліях «масового суспільства», вона орієнтована на споживача, намагаючись інтегрувати традицію та інновацію. Однак така інтеграція не спричиняє орієнтації на індивідуальний розвиток особистості, що пов'язано насамперед з умовами інформаційного світу. Це свідчить про те, що новий зразок соціальності, яким визнається інформаційна сучасність, вимагає такої інноваційної освіти, яка передбачає у власній основі знайомство з інформаційними технологіями. Останні, безперечно, прискорюють зміни у сфері освіти. Утворюючи сутність суспільства знань, вони впливають на зміст та мету освіти. Але також беруть участь у формуванні більш значних і величних процесів – у глобалізації простору освіти, у її виході за межі «закритої» комунікації до комунікації «відкритої», у подоланні нею меж індивідуалізму. Проте під час виникнення таких ідеалів наука була загальнодоступною будь-якій освіченій людині. При цьому вона не була настільки глибоко вкорінена в економічні та політичні процеси суспільства, як на цьому етапі.

У реаліях сучасного «суспільства знань» поєднання науки та освіти перестало бути контаминативним, ставши здебільшого ситуативним. Проте для будь-яких філософсько-освітніх розмислів питання про взаємовідношення освітнього, наукового та економічного просторів соціуму стає вихідним, оскільки є інноваційним. Тому так важливо розглянути, у чому полягають основні стратегії інноватики освітнього процесу в «суспільстві знань».

Не викликає сумніву, що застосування інноваційних методів навчання є важливою проблемою сучасної філософії освіти. Це пов'язано насамперед з можливостями модернізації освітнього процесу, проте також зі зміною способів сприйняття потоків інформації. Обидві проблеми вимагають розвитку принципово нових підходів, які повинні залучатися до освітнього процесу з метою підвищення якості та обсягу освітньої діяльності. Проте освітній процес – складна система, котра здатна до самоорганізації. Тому будь-які кардинальні зовнішні впливи можуть її дестабілізувати, що неодмінно позначиться як на розвитку окремих особистостей, так і на долі суспільства загалом, отже, і на розвитку освітнього простору.

Освіта є своєрідною суспільною проекцією в майбутнє. Вона повинна ґрунтуватися на уявленнях про те, які знання та вміння

потрібні людині майбутнього, на яких ціннісних та світоглядних засадах будуватиметься її життя. Відповідно, проблема будь-яких нововведень та трансформацій вимагає глибокого філософського осмислення, особливо в епоху бурхливих суспільних змін, коли традиція вступає у конфронтацію з новацією, аксіологічні орієнтири нестабільні, а здобуття людиною власної ідентичності під загрозою. Тому так важливо враховувати всі просторові зміни, які відбуваються у сучасному світі.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бауман З.* Индивидуализированное общество / Пер. с англ. под ред. В. Л. Иноземцева; Центр исслед. постиндустр. о-ва, журн. «Свободная мысль». – М. : Логос, 2005. – 390 с.
2. *Бек У.* Что такое глобализация? Ошибки глобализма – ответы на глобализацию / Пер.с нем. А. Григорьева, В. Седельника; Общ. ред. и послесл. А. Филиппова. – М. : Прогресс-Традиция, 2001. – 304 с.
3. *Борхес Х. Л.* Теория группировок / Х. Л. Борхес, А. Б. Касарес // Хроники Бустоса Домека. – СПб. : Кристалл, 2002. – 160 с.
4. *Виртуальная реальность как феномен науки, техники и культуры [Сб. ст.] / Отв. ред. Е. А. Шаповалов.* – СПб. : СПб ГАК, 1996. – 94 с.
5. *История принципов физического эксперимента (от античности до XVII в.).* – М. : Наука, 1976. – 292 с.
6. *Кастельс М.* Галактика Интернет. – Екатеринбург : У-Фактория (при участии издательства Гуманитарного университета), 2004. – 328 с.
7. *Кастельс М.* Могущество самобытности // Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология / Под ред. В. Л. Иноземцева. – М. : Academia, 1999. – 640 с.
8. *Колпаков В. А.* Общество знания. Опыт философско-методологического анализа // Вопросы философии. – 2008. – № 4. – С. 31-44.
9. *Лукина Н. П.* Информационное общество: состояние и перспективы социально-философского исследования [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://huminf.tsu.ru/e-jurnal/magazine/1/lukina.htm>.
10. *Лукиных Т. Н.* Информационные революции и их роль в развитии общества / Т. Н. Лукиных, Т. Г. Можаяева [Электронный ресурс] // Гуманитарная информатика. Открытый международный электронный журнал. – Режим доступа: http://huminf.tsu.ru/e-jurnal/magazine/3/luk_moz.htm.

11. Маклюэн М. Понимание медиа: Внешние расширения человека / Пер. с англ. М. Жуковский: КАНОН-Пресс-Ц, Кучково Поле, 2003. – 462 с.
12. Михайлова Е. Г. Интеллектуальная элита в матрице современных цивилизационных изменений: Монография / Народная украинская академия. – Х. : Изд-во НУА, 2007. – 576 с.
13. Носов Н. А. Виртуальная реальность // Вопросы философии. – 1999. – № 10. – С. 152-164.
14. Щедровицкий П. Г. Изменение мышления на рубеже XXI столетия: социокультурные вызовы // Вопросы философии. – 2007. – № 1. – С. 36-54.

Машталер А. А. Образовательное пространство в вызовах «онаученного» социума: контекст «информационализма».

В статье рассматривается проблема «образовательного пространства» в контексте вызовов информационного общества. Пространственность – наследие глобализации, формирующей единый мир с тотальной логикой проникновения во все аспекты жизни, которые обуславливают актуализацию инновационных методов в образовании.

Ключевые слова: образовательное пространство, информационное общество, виртуализация, глобализация, инновация.

Mashtaler A. A. Educational space in «scientified» society challenges: context of «informationalism».

This article explores the problem of «educational space» in the context of the challenges of the information society. Spatiality is a consequence of globalization, which creates a unique world with a total logic of entering in all aspects of life, what actualizes innovative methods in education.

Keywords: educational space, informational society, virtualization, globalization, innovation.

Терещенко Т. П.

АКСІОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ПРОЦЕСІВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ В КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ УКРАЇНИ

У статті проведено аналіз взаємодії синергетичних принципів в освіті, яка може та має сприяти зняттю динамічного напруження процесів глобалізації. Розкрито основні потенційні загрози традиційним академічним цінностям із боку тенденцій глобалізації. Охарактеризовано національну